

**MINISTERUL EDUCAȚIEI, CULTURII
ȘI CERCETĂRII AL REPUBLICII MOLDOVA
INSTITUTUL DE ISTORIE**

Cu titlu de manuscris

C.Z.U: 94 (=112.2)(478)“1814/1917 ”(043.3)

CHIRTOAGĂ VALENTINA

**ETNICII GERMANI DIN BASARABIA:
EVOLUȚIE DEMOGRAFICĂ,
SOCIAL-ECONOMICĂ
ȘI CULTURAL-SPIRITUALĂ (1814–1917)**

**SPECIALITATEA: 611.02 -
ISTORIA ROMÂNILOR (PE PERIOADE)**

Autoreferat al tezei de doctor în istorie

CHIȘINĂU, 2018

Teza a fost elaborată în cadrul Secției „Istorie Modernă” a Institutului de Istorie

Conducător științific:

EȘANU Andrei, doctor habilitat în istorie, academician, profesor cercetător, membru de onoare al Academiei Române

Consiliul Științific Specializat a fost aprobat de către Consiliul de Conducere al ANACEC prin decizia nr. 7 din 11.05.2018, în următoarea componență:

PETRENCU Anatol, președinte, doctor habilitat în istorie, profesor universitar

DANILOV Maria, secretar științific, doctor în istorie, conferențiar cercetător

AGACHI Alexei, doctor habilitat în istorie

CERVENCOV Nicolai, doctor habilitat în istorie

CIUBOTARU Nicolae, doctor în istorie, conferențiar universitar

Referenți oficiali:

TOMULEȚ Valentin, doctor habilitat în istorie, profesor universitar

COADĂ Ludmila, doctor în istorie, conferențiar universitar

Susținerea va avea loc la 3 august 2018, orele 15.00, în sala de conferințe a Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală (or. Chișinău, str. M. Kogălniceanu, nr. 82), în ședința Consiliului Științific Specializat D 15.611.02-04 din cadrul Institutului de Istorie (or. Chișinău, str. 31 August 1989, nr. 82, MD-2012, Republica Moldova).

Teza de doctor și autoreferatul pot fi consultate la Biblioteca Națională a Republicii Moldova (or. Chișinău, str. 31 August 1989, nr. 78 A, MD-2012), Biblioteca Științifică Centrală (Institut) (or. Chișinău, str. Academiei, nr. 5 A, MD-2028) și pe pagina web a CNAA (www.cnaa.md).

Autoreferatul tezei de doctor în istorie a fost expediat la 3 iulie 2018.

Secretar științific al Consiliului Științific Specializat

DANILOV Maria, doctor în istorie, conferențiar cercetător

Conducător științific

EȘANU Andrei, doctor habilitat în istorie, academician, profesor cercetător, membru de onoare al Academiei Române

Autor

Chirtoagă Valentina

REPERELE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII

Actualitatea și importanța problemei abordate. După Pacea de la București (1812) și anexarea Moldovei de Est (Basarabia), Bugeacul a trecut în proprietatea statului rus, fiind colonizat cu imigranți din regiunile interne ale Imperiului Rus și cu grupuri etnice de peste hotarele lui, inclusiv și cu germani. În rezultatul acestei politici, în sudul Basarabiei au avut loc procese demografice, social-economice și cultural-spirituale, care au fost reflectate în istoriografie insuficient și în mod diferit.

La etapa actuală, sporirea interesului cercetătorilor față de problema diasporelor este condiționat de procesele migraționiste globale, apariția unor noi comunități etnice, de rând cu cele istorice sau clasice, de formarea în baza grupurilor de imigranți a comunităților transnaționale și de faptul că ele joacă un rol semnificativ în diferite sfere ale societății, influențând relațiile interetnice și implicând politica națională. Prin urmare, studierea formării și evoluției unor diaspore concrete, evidențierea generalului și particularului, a legităților și specificului diferitor grupuri etnice au importanță teoretică și practică. Din considerente politice, în perioada sovietică evoluția demografică, social-economică, și spiritual-culturală a etnicilor germani din Basarabia a fost studiată mai puțin și tendențios, creându-se un gol în istoriografie, care urmează a fi acoperit prin elaborarea unor noi lucrări la nivelul științific respectiv, în baza documentelor de arhivă. Acest fapt este imperios necesar, deoarece în perioada contemporană au loc mișcări intense de populație, care produc modificări esențiale în dezvoltarea economică a țării, în mentalitatea oamenilor, generează anumite probleme de ordin etnic, social și cultural. La găsirea unor soluții adecvate în rezolvarea acestor probleme pot contribui și studiile referitoare la etnicii germani din Basarabia în perioada modernă. În condițiile când Republica Moldova tinde să adere la Uniunea Europeană, să efectueze un șir de reforme de modernizare a societății, orice practică sau model din trecut este binevenit și poate fi valorificat în acest sens.

Examinarea în contextul istoric a specificului și evoluției sub aspectele demografic, social-economic și cultural-spiritual a comunității germane din Basarabia va contribui la evaluarea mai judicioasă a multor fenomene și procese ce au loc în prezent, dar care sunt generate de fenomenele din perioadele istorice precedente. Acest lucru este actual în contextul cursului proeuropean al Republicii Moldova, care cere și o armonizare a relațiilor interetnice din țară.

Descrierea situației în domeniul de cercetare și identificarea problemelor cercetate. Istoriografia din Republica Moldova nu conține un studiu monografic care ar aborda tematica germanilor basarabeni în perioada țaristă în ansamblul și complexitatea ei. Istoriografia rusă din epoca modernă nu a depășit nivelul acumulării materialului factologic și al cercetărilor cu caracter local. La finele secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea, unii autori ruși au tratat în spirit negativist consolidarea germanilor din punct de vedere social-economic în Imperiul Rus. Pe de altă parte, au apărut lucrări care reflectau obiectiv situația germanilor din Rusia.

În perioada sovietică, scrierile despre populația Basarabiei ating indirect problematica germanilor, rezonând pe diverse paliere cu subiectul elucidat de noi. La această etapă a istoriografiei accentul este pus de majoritatea autorilor pe aspectele social și economic (I. Anțupov, Ia. Grosul, I. Budak etc.), tratate prin prisma metodologiei marxiste materialiste. Sunt evitate subiectele cu privire la procesul de rusificare a școlilor germane sau la politica de lichidare a proprietății germanilor în timpul Primului Război Mondial, diverse disensiuni cu autoritățile și în general aspectele negative ce ar fi pus într-o lumină nefavorabilă politicile țarismului în regiunea studiată.

În istoriografia din Republica Moldova, în mod evident, cercetările privind populația germană nu au cunoscut nici vechimea, nici intensitatea celor din Germania. Atunci când istoria veridică a coloniilor germane era o temă închisă pentru istoriografia țaristă sau sovietică, ea și-a găsit reflectarea în istoriografia germană. Istoria, cultura și limba germanilor din Basarabia au atras relativ de timpuriu atenția cercetătorilor germani, mulți dintre ei fiind originari din Basarabia. Alături de lucrări generale, ar fi de amintit și studii speciale privitoare la genealogie, școală, biserică, economie sau istorie locală.

Prin coroborarea materialului arhivistic inedit cu izvoarele editate, ne-am propus să realizăm o imagine veridică și complexă asupra subiectului tezei.

Scopul cercetării. Ținând cont de actualitatea și importanța temei, complexitatea și caracterul multilateral al problemei, gradul de accesibilitate la izvoare și literatura de specialitate și pornind de la cerințele actuale de cercetare, obiectivul principal trasat de noi este elucidarea obiectivă a constituirii și consolidării comunității germane în perioada 1814–1917, din punct de vedere demografic, economic, social, administrativ, cultural și etno-religios. Lucrarea reprezintă o primă încercare de elucidare complexă și aprofundată a specificului și evoluției diasporei germane din Basarabia în perioada administrației țariste. Având în vedere spectrul variat al subiectului cercetat, ne-am propus, în procesul de elaborare a prezentului studiu, să realizăm următoarele **obiective**:

- expunerea gradului de cercetare a problemei;
- analiza cauzelor și itinerariilor colonizării Basarabiei cu germani;
- cercetarea evoluției demografice a populației germane în perioada 1814–1917;
- examinarea organizării administrativ-teritoriale în localitățile germane până în 1871 și în perioada post-reformă;
- elucidarea dezvoltării agriculturii la germanii basarabeni;
- reliefarea specificului relațiilor agrare în localitățile germane până în 1871 și în perioada post-reformă;
- investigarea activității industriale și comercial-bancare la germanii din Basarabia;
- analiza constituirii și afirmării învățământului primar și secundar în localitățile germane în raport cu politicile țariste;

- identificarea particularităților evoluției vieții cultural-spirituale a germanilor basarabeni.

Cadrul cronologic și geografic. Cadrul cronologic (perioada între 1814 și 1917) a fost stabilit conform următorilor parametri: limita inferioară, anul 1814, este cel al apariției primelor colonii germane în sudul Basarabiei, iar limita superioară coincide cu sfârșitul dominației țariste în Basarabia. Aceste limite cronologice delimitează o epocă istorică de dominație a unui regim politic care și-a pus amprenta asupra evoluției demografice, administrative, economice, sociale și culturale a Basarabiei, inclusiv și a localităților cu populație germană din regiune. Studiarea acestor procese în limitele cronologice menționate permite o elucidare mai profundă a problemei date.

În lucrare, acordăm o atenție sporită localităților din sudul Basarabiei, întrucât nu s-au păstrat multe informații despre cele din partea de nord și centru, mai ales că unele dintre ele au fost fondate de către imigranții din Imperiul Habsburgic, care nu au acceptat cetățenia Imperiului Rus.

Metodologia cercetării științifice. Suportul metodologic și teoretico-științific al lucrării îl alcătuiesc concepțiile științifice despre dezvoltarea societății umane. Cercetarea de față s-a bazat pe metoda concret istorică și cea cronologică de studiere a fenomenelor și evenimentelor, utilizând informațiile concrete referitoare la etnicii germani din Basarabia. În măsura în care ne-au permis izvoarele s-a recurs la metoda statistică de studiere a fenomenelor social-economice din mediul german. În anumite cazuri s-a apelat la metoda comparativă de cercetare, făcându-se o paralelă cu coloniștii germani din alte țări sau cu populația băștinașă. În cadrul abordării istorice s-a făcut uz de metoda analizei și sintezei. Studiul nostru, în acest mod, se axează pe principiile: obiectivității, istorismului, abordării sistemice, dialecticii și abordării sincronice.

Noutatea științifică și originalitatea cercetării. Ținând cont de faptul că în literatura de specialitate evoluția demografică, social-economică și spiritual-culturală în cadrul comunității germane din Basarabia au fost tratate insuficient, lucrarea de față reprezintă o abordare amplă și multilaterală, la nivel de microsistem, a subiectului enunțat. Studiul reprezintă o cercetare multidirecțională a evoluției comunității germane din Basarabia în perioada țaristă, tema fiind abordată până în prezent fie tangențial, în cadrul unor lucrări cu o tematică mai generală, fie în lucrările dedicate unor episoade și momente strict determinate de perioada în cauză.

Cercetarea documentelor de arhivă cu referire la realitățile istorice din cadrul comunității germane basarabene și a literaturii de specialitate ne-au favorizat aprofundarea cunoștințelor în domeniu. Elucidarea aspectelor generale și particulare ne-au permis conturarea unei viziuni de ansamblu asupra triadei – aspectul demografic, social-economic și spiritual-cultural – în comunitatea germană din perioada țaristă.

Problema științifică importantă soluționată constă în elucidarea evoluției comunității germane din Basarabia în perioada 1814–1917, fapt care a condus la

aprecierea obiectivă a rolului acestei minorități etnice în dezvoltarea economică, socială și cultural-spirituală a sudului regiunii date.

Importanța teoretică a tezei rezultă din originalitatea acesteia și se exprimă în argumentarea științifică a rezultatelor și concluziilor obținute în cadrul investigației problemei propuse. Studiul oferă științei istorice un model teoretic de cercetare a evoluției unei minorități etnice care a conviețuit într-un mediu diferit de cel din patria de origine. Rezultatele obținute vor contribui la includerea în circuitul științific a unor date și viziuni noi referitoare la evoluția demografică, social-economică și cultural-spirituală în localitățile germane în raport cu politicile administrației țariste în Basarabia în anii 1814–1917.

Valoarea aplicativă a lucrării. Teza cuprinde un material factologic substanțial și documentat, care poate fi valorificat în scopuri multiple (educative, didactice, instructive, cognitive). Studiul este util pentru elaborarea, reevaluarea și completarea unor lucrări de sinteză, a unor cursuri ce țin de evoluția minorităților etnice din Basarabia în perioada țaristă. Cercetătorii etnologi, interesați de acest domeniu, pot găsi informații utile, ce au fost sistematizate în baza documentelor de arhivă și a studiilor elaborate privind contextul istoric în care a evoluat comunitatea dată pe parcursul a peste 100 de ani.

Rezultatele științifice principale înaintate spre susținere. Cercetarea asupra evoluției comunității germane din Basarabia în perioada 1814–1917 a condus la: 1) conturarea unei dimensiuni europene cu germani în Imperiul Habsburgic, Prusia și Imperiul țarist, în scopul evidențierii cauzelor și condițiilor în care s-a desfășurat acest proces; 2) stabilirea esenței și obiectivelor de bază ale imigrării germanilor în această regiune, privite într-un cadru istoric și geografic mai larg și interesele urmărite de guvernul țarist prin colonizarea Bugeacului; 3) examinarea condițiilor de înființare a localităților primare rurale și de împrăștiere a coloniștilor germani; 4) evidențierea evoluției demografice în prima jumătate a secolului al XIX-lea și în perioada post-reformă; 5) analiza sistemului administrativ colonial până în 1871 și transformările survenite în mediul rural german după implementarea Regulamentului privind relațiile agrare ale coloniștilor regiunii Basarabia (1871); 6) dezvoltarea procesului de adaptare a germanilor la condițiile naturale diferite de cele din patria lor de origine, influența practicii activității economice a germanilor asupra vecinilor de altă origine etnică; 7) elucidarea aspectelor ce țin de dezvoltarea agriculturii: evoluția principalelor ramuri ale agriculturii (cultivarea cerealelor, vini-viticultura, legumicultura, creșterea animalelor), ponderea diferitor culturi cerealiere în diverse perioade și modificările survenite în legătură cu implementarea noilor tehnologii agricole, tipurile de asolament, evoluția șeptelului, înzestrarea coloniștilor cu echipament agricol și cu animale de tracțiune, măsurile întreprinse de autorități în vederea aprovizionării cu alimente a populației; 8) examinarea căilor și a mijloacelor de formare a fondului funciar al etnicilor germani în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și după reforma agrară; 9) analiza politicii de lichidare a proprietății germane, promovată de către guvernul țarist începând cu 1915; 10) elucidarea cristali-

zării specializărilor în rândul etnicilor germani, a evoluției de la stadiul de meșteșugărit și manufactură la cel de fabrică, a condițiilor apariției industriei și instituțiilor financiar-bancare la coloniștii germani; 11) analiza axelor principale pe care s-a sprijinit cultura și întreaga spiritualitate germană: religia, învățământul primar și cel secundar.

Aprobarea rezultatelor științifice. Teza a fost elaborată și aprobată în cadrul Secției Istorie Modernă a Institutului de Istorie al AȘM (proces-verbal nr. 3 din 23.06.2015) și în cadrul Seminarului Științific de Profil al Institutului de Istorie al AȘM (proces-verbal nr. 2 din 23.02.2016).

Principalele rezultate științifice au fost reflectate în 19 publicații științifice și susținute în cadrul conferințelor științifice naționale și internaționale, organizate de Institutul Patrimoniului Cultural al AȘM, Institutul de Istorie al AȘM, Muzeul Național de Istorie a Moldovei, ULIM etc., (Conferința științifică cu participare internațională „Probleme actuale ale Arheologiei, Etnologiei și Studiului Artelor” (Chișinău, 22-23 mai 2014) cu comunicarea: „Considerații privind situația germanilor basarabeni în timpul Primului Război Mondial”; Conferința științifică internațională anuală a tinerilor cercetători (ediția a VI-a, 12 aprilie 2012, Chișinău) cu comunicarea: „Evoluția agriculturii în localitățile cu populație germană din Basarabia în sec. XIX”; Conferința științifică internațională „Probleme actuale ale Arheologiei, Etnologiei și Studiului Artelor” (Chișinău, 14-16.05.2009) cu comunicarea: „Considerații privind ocupațiile agrare în localitățile etnicilor germani din Basarabia (1814–1917)”; Conferința științifică internațională „Păstrarea patrimoniului cultural în țările europene” (Chișinău, 25-26.09.2008) cu comunicarea: „Unele considerații privind viața culturală în localitățile etnicilor germani din Basarabia în sec. XIX – înc. sec. XX” etc.

Publicațiile la tema tezei. Aserțiunile din teză și-au găsit reflectarea în 19 articole științifice.

Volumul și structura tezei. Din punct de vedere structural, teza de doctorat este constituită din adnotări (în limba română, rusă și engleză), lista abrevierilor utilizate în teză, introducere, patru capitole, care includ subcapitole, concluzii și recomandări, lista bibliografică din 288 de titluri, 3 anexe, 154 de pagini de text de bază, declarația privind asumarea răspunderii, CV-ul autorului.

Cuvinte-cheie: Basarabia, colonist, fond funciar, impozit, arendă, proprietate, învățământ primar, învățământ secundar, parohie, luteran, catolic.

CONȚINUTUL TEZEI

În **Introducere** se argumentează actualitatea și importanța problemei abordate, se prezintă scopul și obiectivele cercetării, noutatea științifică și tezele înaintate spre susținere. Este consemnat suportul metodologic al tezei, precizându-se importanța teoretică și valoarea aplicativă a lucrării. În același perimetru se înscriu datele privind aprobarea rezultatelor cercetării și sumarul compartimentelor tezei.

În **primul capitol**, cu titlul *Etnicii germani din Basarabia: repere istoriografice și surse istorice*, este prezentat nivelul de cercetare al problemei și sunt caracterizate sursele istorice.

Ansamblul problemelor științifice studiate de noi cuprind o istoriografie multispectuală. Evoluția istoriografiei problematice abordate include câteva etape, fiecărei fiindu-i caracteristic un anumit nivel științific al investigațiilor marcate și de anumite concepte referitoare la tema dată. Istoriografia problemei investigate poate fi divizată în patru perioade distincte: de la mijlocul secolului al XIX-lea până în 1917; istoriografia din perioada 1918–1940/1944; istoriografia din perioada 1945–1990/1991; istoriografia din perioada anilor 1990/1991 – 2018.

Un portofoliu documentar și bibliografic privind istoria coloniștilor germani din sudul Basarabiei, precum și politica țarismului în această zonă vis-à-vis de diferite etnii a început să se profileze din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Întrucât Basarabia reprezenta un cap de pod pentru expansiunea Imperiului Rus în Balcani, erau efectuate sistematic cercetări de ordin statistico-militar. Rezultatul muncii cercetătorilor ruși, printre care am putea nominaliza pe A. Zaściuk [37], N. Moghileanski [51], P. Köppen [42], P. Batiuşkov [32] etc., s-a soldat cu elaborarea unor lucrări cu referire la istoria, etnografia, geografia, demografia și economia Basarabiei, care includ date prețioase și despre germanii din Basarabia. Am constatat că primul istoriograf oficial al germanilor din Imperiul Rus a fost A. A. Klaus [44], om de stat, originar din mediul coloniștilor, care a realizat un studiu privind situația germanilor din Imperiul Rus până în anii '60 ai secolului al XIX-lea.

Pentru istoriografia rusă de la finele secolului al XIX-lea este caracteristică aprecierea negativistă vis-à-vis de coloniștii germani. Schimbarea de atitudine față de reprezentanții acestei etnii se accentua pe fundalul amplificării rivalității dintre Petersburg, pe de o parte și a Berlinului secundat de Viena, pe de altă parte, în Balcani și alte părți ale lumii. În acest context se înscriu lucrările lui A. A. Velițin [33] și lui N. Zobotkin [36], care atrag atenția asupra consolidării germanilor în plan economic în tot Imperiul Rus și pun la îndoială beneficiile colonizării cu reprezentanții acestei etnii.

În timp ce autorii sus-menționați nu-și ascundeau viziunea antigermană în lucrările sale, alții (J. Ștah [55], K. Lindemann [45], P. Kamenskii [41] etc.) au încercat să analizeze situația reală din colonii și să demonstreze contribuția germanilor în dezvoltarea Rusiei.

Aspecte ce țin de comunitatea germană din Basarabia au fost abordate tangențial și în lucrările de sinteză publicate în limba română. În lucrarea lui Z. Arbure [1]

„Basarabia în secolul al XIX-lea” a fost analizată structura etnică a Basarabiei, autorul referindu-se și la situația social-economică a diferitor coloniști care s-au așezat în Basarabia: a germanilor, bulgarilor etc. Subiectul cercetat de noi a fost abordat tangențial în cadrul istoriografiei românești interbelice (I. Nistor [11], P. Cazacu [3], A. Boldur [2], Șt. Ciobanu [4]). Majoritatea istoricilor și-au centrat cercetările în această perioadă asupra proceselor politice din Basarabia, caracterului etnic al populației din Basarabia, asupra mișcării naționale din regiune. A fost evidențiată politica de rusificare a țarismului și de transformare a Basarabiei într-o colonie a Imperiului țarist. Acești autori percep colonizarea Bugeacului cu elemente alogene drept una din cauzele de deznaționalizare a românilor din Basarabia. Prin urmare, istoriografia românească (de la finele secolului al XIX-lea – primele decenii ale secolului al XX-lea) lasă în afara intereselor subiectul tezei noastre, neaducând un aport substanțial conceperii problemelor ce țin de tema noastră de investigație. O excepție reprezintă broșura lui L. Marian [9], care cuprinde unele considerații istorice, politice și etnografice privind coloniștii din Basarabia.

În istoriografia sovietică moldovenească germanii sunt menționați în cadrul evoluțiilor economice și sociale din Basarabia în perioada vizată. Acești autori îi abordează pe germani doar în plan comparativ, menționând situația lor privilegiată în raport cu țărani domeniali, precum și nivelul lor mai avansat în sectorul agrar și cel industrial (I. Anțupov [31], Ia. Grosul, I. Budak etc.[34]). De asemenea, ei introduc în circuitul științific date care indirect demonstrează faptul că, acordând coloniștilor privilegii, autoritățile țariste le-au creat condiții mai favorabile pentru dezvoltarea lor economică decât altor categorii de țărani din Basarabia. În această perioadă apar lucrările autorilor V. Cabuzan [39] și V. Zelenciuc [38] în care pot fi găsite informații și date statistice și etnografice ample despre populația din Basarabia în secolul al XIX-lea. Studiul lui V. Zelenciuc a contribuit la reflectarea unor probleme importante, cum ar fi modul de viață, ponderea numerică, tradițiile și obiceiurile grupurilor etnice din regiune.

În 1949, în Germania sub egida „Societății germanilor basarabeni” (Landsmannschaft der Bessarabiendeutschen) și „Comitetului de Întraajutorare al Bisericii Evanghelice-Luterane din Basarabia” (Hilfskomitee der Evangelisch-Lutherischen Kirche aus Bessarabien) demarează editarea „Anuarului Germanilor din Basarabia” („Jahrbuch der Deutschen aus Bessarabien (Heimatkalender”). Revista dată prezintă o cercetare de anvergură, cu subiecte aparte, diferite ca tematică și cadru cronologic, dar și ca valoare științifică, căci unii autori sunt amatori, iar studiile sale poartă un caracter memorialistic. Totuși, având în vedere bogăția de informații rezultată și concluziile la care ajung, străduințele acestor cercetători sunt de primă importanță în înțelegerea diverselor aspecte ce țin de viața germanilor în Basarabia. Prin eforturile, în special ale lui H. Häfner [16-19] au putut fi lămurite o serie de probleme privind înființarea coloniilor, situația confesională, administrativă, domeniul industrial etc. Richard Baumgärtner [13] aduce date noi privind practicarea agriculturii în regiunea Mării Negre. E. Heer [21] introduce în circuitul

științific noi informații cu privire la funcționarea școlilor germane timp de 125 de ani. Christian Necker [24] analizează activitatea instituțiilor financiare germane din Basarabia. E. Seitz [28] investighează stabilirea germanilor în Ducatul Varșoviei și cauzele emigrării lor ulterioare în Basarabia. E. Ottmar [25] varsă lumină asupra localităților basarabene populate de șvabi. Întrucât subiectele se încadrează într-un cadru cronologic mai larg (1814–1940), în unele articole din revista dată tratarea acestora este adesea superficială.

Prezintă interes lucrarea lui Karl Stumpp [29], în care este analizat detaliat procesul de imigrare a germanilor în Rusia din 1763 până în 1862.

În istoriografia postbelică germană, un loc aparte îi revine cercetătorului J. Becker [14]. Aportul său principal constă în aducerea în atenția publicului german a unei multitudini de aspecte privind viețuirea germanilor în Basarabia sub cele două administrații: rusă și română. Este elucidată și situația germanilor repatriați. Monografia lui A. Ziebart [30] furnizează informații valoroase despre localitatea germană Arțiz. Demersul lui A. Kern [23] este și mai impunător prin faptul că a prezentat date privitoare la toate localitățile germane din Basarabia. Cu toate acestea, prin modul de abordare și prezentarea materialului nu putem vorbi despre niște lucrări științifice, ele având mai degrabă un caracter de popularizare.

Cercetătoarea din Republica Moldova O. Șcerbinina [56] a consacrat un studiu special istoriografiei „germane burgheze occidentale” în care critică lucrările autorilor sus-menționați, catalogându-i drept reacționari și negând aportul germanilor basarabeni în dezvoltarea economică a Basarabiei.

După declanșarea de către M. Gorbaciov a procesului de transparență, și mai ales, după ce Republica Moldova a devenit independentă, literatura de specialitate privind germanii basarabeni își lărgește spectrul problemelor abordate. Treptat, abordarea marxistă materialistă este substituită de concepția culturologică civilizațională, conform căreia niciun factor al vieții economice, politice sau culturale nu poate fi apriori considerat ca determinant pentru dezvoltarea societății.

În 1991 apare articolul Luminiței Fassel [5], care reprezintă o sinteză a evoluției comunității germane basarabene până la momentul repatrierii lor. În monografia publicată în limba germană în 2000, cercetătoarea investighează evoluția învățământului german în spațiul dintre Prut și Nistru dintr-o perspectivă istorică și socio-culturală comparată în perioada țaristă și cea interbelică. Dintre lucrările istoriografiei post-comuniste din Republica Moldova urmează a fi amintite articolele Angelei Neamțu (Furtună) [6; 10] vizând învățământul primar și respectiv activitatea Școlii Werner din Sărata. În baza materialelor de arhivă, autoarea demonstrează că introducerea în Basarabia a limbii ruse ca limbă oficială în toate instituțiile, inclusiv în școala și Biserica germană, a avut urmări nefaste pentru comunitățile germane din Basarabia. Subiectul școlii germane din Imperiul Rus a fost abordat de I. V. Cercașianova [54], care ia în discuție politicile autorităților țariste în acest domeniu în secolul al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea.

De asemenea, Ion Gumenâi [7] a cercetat evoluția comunităților romano-catolice și protestante din Basarabia în secolul al XIX-lea, evidențiind poziția mai loială a autorităților țariste față de aceste minorități confesionale comparativ cu alte etnii din Basarabia în perioada vizată. Cercetări importante care vizează evoluția spirituală a germanilor basarabeni au fost realizate și de către istoricii din spațiul postsovietic. Istoricul rus Olga Lizenberger [46-50] oferă date noi cu privire la Krasna, prima colonie catolică din Basarabia; la colonia Sărata, care inițial a fost catolică și la fondatorul ei, paterul Ignaz Lindl; la eparhia romano-catolică Tiraspol etc. În monografiile sale privind istoria Bisericii evanghelic-luterane din Imperiul Rus în secolele XVI–XX și cea privind istoria și statutul juridic al Bisericii romano-catolice din Rusia, autoarea a reușit să integreze evoluția spirituală a coloniilor catolice și luterane din Basarabia într-un orizont mai larg, ținând de Imperiul Rus.

O serie de autori s-au ocupat de situația germanilor în timpul Primului Război Mondial. Deși articolul Svetlanei Guz [8] se referă la situația coloniștilor germani în timpul aplicării reformei agrare din 1918–1920, în el sunt menționate măsurile de lichidare a proprietății germane de la finele perioadei țariste, fenomen neabordat, în mod intenționat, de pleiada de autori sovietici, care fie direct sau indirect au tratat chestiunea germanilor basarabeni. Articolul lui V. Văratîc [12] completează esențial subiectul politicii Rusiei față de germanii basarabeni în 1914–1915 și scoate din anonimat noi date privind pregătirea și efectuarea operației de deportare a etnicilor germani. Acest subiect a fost abordat și de exponentul istoriografiei ucrainene A. N. Kadol [40], care analizează „problema germană” din Rusia în cadrul proiectului șovinismului imperial. De asemenea, S. G. Nelipovici [52] introduce în circuitul științific noi date cu privire la situația coloniștilor din Rusia în anii Primului Război Mondial.

După anul 2000 sunt semnalate o serie de abordări ale trecutului germanilor basarabeni de către cercetătorii din RFG. Mai mult chiar, asistăm la o creștere a numărului istoricilor interesați de tema dată. Totodată, remarcăm o diversificare metodologică și o îmbogățire a surselor documentare. Acest fapt a permis și elaborarea unor studii mai aprofundate.

Monografia cercetătoarei K. Schlarb [26], bazată pe un suport documentar solid expus în anexe, tratează evoluția spirituală a germanilor basarabeni în perioada 1814–1940. Lucrarea de sinteză a lui U. Schmidt [27], apărută în 2008, „Basarabia. Coloniștii germani la Marea Neagră” varsă lumină asupra unei multitudini de aspecte privind viețuirea germanilor în Basarabia între 1814–1940. O. Kotzian [22] reflectă procesul de repatriere a germanilor din diferite regiuni istorice (vestul Voliniei, Galiția, Bucovina, Basarabia, Dobrogea și Transcarpatia (Ucraina Carpatică)), aflate în ajunul și la începutul celui de-al Doilea Război Mondial în zone de conflict de interes, abordând retrospectiv și succint unele aspecte ale viețuirii germanilor în Basarabia ce corelează cu studiul nostru. Mariana Hausleitner [20] abordează trecutul germanilor și evreilor din Basarabia din perspectiva politicii față de minorități în Rusia țaristă și în România Mare, autoarea făcând apel la numeroa-

se izvoare edite și inedite din fondurile arhivistice și bibliotecile din Chișinău, Berlin, București, Marburg, Cernăuți, München.

Teza de doctorat a fost elaborată, în general, în baza surselor istorice referitoare la perioada supusă investigației.

Suportul aspectului juridic l-au alcătuit documentele publicate (Colecția completă de legi ale Imperiului Rus), în care este reflectată politica autorităților țariste față de germanii din Imperiul Rus [53].

Suportul factologic al lucrării l-au constituit, în principal, documentele din Arhiva Națională a Republicii Moldova, în circuitul științific fiind introduse un șir de surse noi, inedite care n-au fost menționate în istoriografie. Au fost valorificate cca 100 de dosare din mai multe fonduri: 1, 2, 6, 8, 24, 65, 134, 152, 305, 316, 329 ale ANRM, în care se conțin date cu privire la aspectele demografice și social-economice, dar și informații care vizează situația din domeniul învățământului din localitățile populate de germanii basarabeni.

Indispensabile pentru cercetarea noastră au fost datele conținute în „Revista Ministerului Domeniilor Statului” [35], „Buletinul Eparhial din Chișinău” [43] etc.

În concluzie menționăm că deși diverse aspecte ale temei tezei noastre se regăsesc în literatura de specialitate, un studiu complex, bazat pe un suport documentar inedit, care să reflecte evoluția demografică, social-economică și cultural-spirituală în localitățile germane din Basarabia în perioada regimului țarist nu există deocamdată.

Capitolul II Colonizarea Basarabiei cu etnici germani. Evoluția demografică și administrativă, conține trei paragrafe.

În **primul paragraf**, *Cauzele și itinerariile colonizării*, este conturată dimensiunea europeană a fenomenului colonizărilor cu germani în Imperiul Habsburgic, Prusia și Imperiul țarist, în scopul evidențierii cauzelor și condițiilor în care s-a desfășurat acest proces. Această exemplificare ne-a permis reliefa procesului evolutiv a setului de privilegii acordate strămutaților în diverse perioade istorice. Fiind stimulați prin situația social-economică mai bună, prin acordarea creditelor, prin libertatea religiei și scutirea populației de impozite pentru o perioadă de 10 ani și de serviciu militar etc., etnicii germani au imigrat în Basarabia în următorii ani: 1814, 1817, 1821, 1831, 1836 și 1842. La baza emigrării germanilor din Ducatul Varșoviei și regiunile germane, în special din Württemberg, dar și din Polonia (ca urmare a războaielor din 1830–1831) au fost cataclismele de ordin politic, militar, economic și religios din țară de origine. Pentru stabilirea primelor grupuri de imigranți, guvernul rus a alocat sume enorme din vistieria statului. Pentru stabilirea coloniștilor varșovieni, de pildă, până în 1817, s-au cheltuit 1819000 ruble. Coloniștii germani au primit suport din partea autorităților imperial ruse, de multe ori în detrimentul populației locale: aceasta fiind silită să care din regiunea nordică și centrală a Basarabiei chereștea pentru construcția caselor coloniștilor și să execute pentru ei tot felul de lucrări. În perioada 1814–1842 au fost fondate 24 de localități germane în valea râurilor Cogâlnic, Ceaga, Sărata și Celeghide [72, 124-126].

Coloniștii din Ducatul Varșoviei au primit 115549 desetine pentru întemeierea localităților, iar coloniștilor din Württemberg și Bavaria le-au revenit 15930 de desetine. O atenție deosebită se acordă întemeierii coloniei elvețiene Șaba, care a fost populată ulterior și de germani. Două comunități mici de germani au existat și în nordul Basarabiei, în satele Naslavcea și Sărata, unde aceștia s-au stabilit în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

În **paragraful doi**, *Evoluția demografică*, au fost elucidate următoarele aspecte: originea principalelor contingente de germani și specificarea dialectelor vorbite de către aceștia în Basarabia; mișcarea naturală și formele mișcării mecanice, precum: transferul dintr-o colonie în alta și emigrările populației germane peste hotare și în alte gubernii ale Imperiului Rus în perioada post-reformă; ponderea bărbaților și femeilor în structura gender a populației până la implementarea reformei militare și după aceasta, în baza statisticilor din epocă și recensămintelor fiscale. Un aspect important, în această ordine de idei, îl constituie schimbările pe care le-a cunoscut numărul populației și contribuția pe care au avut-o în acest sens mișcarea naturală și cea migratorie pe fundalul social până în 1871 și în perioada post-reformă.

Este evident că în perioada de constituire a coloniilor etniciei germani nu aveau o conștiință națională consolidată, identificându-se după regiunile de origine (șvabi, bavarezi, saxoni etc.). Mai întâi în Polonia, apoi în județul Akkerman originarii de pe litoralul baltic, care constituiau o treime din imigranți au asimilat dialectul șvăbesc din sudul Germaniei, care s-a impus ca grai comun pentru germanii din sudul Basarabiei. Cu toate acestea, în unele colonii germane continua să se vorbească în dialectul celor veniți de pe litoralul baltic.

Nivelul sporit de trai al etnicilor germani din Basarabia influența pozitiv sporul lor natural. La ei natalitatea era mult mai mare decât la restul populației din regiune. Însă din cauza unei asistențe medicale precare, mortalitatea continua să fie ridicată, mai ales în rândul copiilor, fapt care conducea la reducerea ritmului de creștere a populației. Totuși sporul natural în mediul etnicilor germani era mai mare decât în rândul reprezentanților altor etnii. Rata mortalității sporea cu precădere în timpul războaielor și a epidemiilor de boli infecțioase (ciumă, holeră etc.). Din cauza insuficienței asistenței medicale rata mortalității era mai mare printre femei. În urma introducerii serviciului militar obligatoriu, ponderea persoanelor de gen feminin cunoaște o ameliorare, procesul fiind caracteristic pentru întreaga regiune. Analiza statisticilor arată că pe parcursul a 81 de ani numărul populației germane din Basarabia a sporit de la 7600 suflete în 1816 până la 60206 oameni în 1897. În această perioadă numărul etnicilor germani a crescut cu 52606 persoane, adică aproape de 8 ori. În perioada 1814–1917 numărul etnicilor germani din Basarabia a crescut în permanență: inițial pe contul imigrărilor, iar ulterior grație creșterii naturale a populației. În 1897 germanii constituiau în jur de 3% din populația guberniei.

În **paragraful trei**, *Organizarea administrativ-teritorială*, este analizată arhitectura administrativă în localitățile germane în 2 perioade: 1814–1871 și 1871–1917.

La coloniștii germani și cei balcanici s-a constituit o rețea specifică de instituții administrative. Rusia avea o anumită practică de organizare a administrației coloniale încă din 1763, care s-a modificat în permanență în funcție de noile cerințe ale timpului și de conjuncturile politice. Coloniștii străini nu se subordonau organelor administrative locale, ci celui central din Sankt Petersburg. În 1802, coloniștii străini din Imperiu au fost subordonați Ministerului de Interne, iar din 1837 – Ministerului Domeniilor Statului. Comunităților de coloniști le-a fost acordată, în mare măsură, și o autoadministrare locală. Responsabilitatea pentru colonii ținea de o administrație specială, creată de stat – Comitetul tutelar al coloniștilor străini din sudul Rusiei, care din 1818 constituia autoritatea de supraveghere și control, promovând energic dezvoltarea social-economică a comunităților de coloniști [27, p. 102]. Administrația coloniilor a fost până în 1871 structurată pe trei nivele: unitatea inferioară era formată din administrația sătească, pe treapta imediat superioară se aflau centrele administrativ regionale – *prikazurile* de district, reprezentantul cel mai înalt al puterii normative și de control fiind Comitetul tutelar.

După lichidarea statutului de colonist (1871), localitățile etnicilor germani au fost subordonate organelor administrativ-teritoriale locale, numite voloste. Într-o voloste puteau intra localitățile apropiate, indiferent de apartenența etnică, fapt ce a provocat un șir de reclamații din partea comunităților germane. În baza surselor de arhivă au fost analizate un șir de studii de caz privind dezmembrarea fostelor districte germane și includerea localităților germane în volostele populate de reprezentanții altor etnii.

Tematica **capitolului III** *Viața economică a localităților germane din Basarabia* gravitează în jurul a 3 aspecte de bază. **Paragraful 1** se referă la dezvoltarea agriculturii în localitățile populate de germani. Având în vedere proveniența etnicilor germani (țărani liberi fără pământ), agricultura a fost ramura care s-a impus și s-a dezvoltat cel mai rapid și efectiv. Veniți din partea centrală a Europei (Ducatul Varșoviei și regiunile germane), coloniștii au trebuit să-și ajusteze modul de gospodărire la condițiile sistemului de pârlăoagă specific zonei, fiind bazat pe alternarea ciclurilor: țelină (pârlăoagă) – țarină (pământ arabil) – fânaț – pășune – țarină. De asemenea, ei au fost nevoiți să se acomodeze la inventarul agricol specific pentru câmpie, utilizând bovinele și nu caii în efectuarea muncii agricole. Ei s-au familiarizat cu unele culturi cerealiere noi, în special porumbul, meiul, cu soiurile locale de grâu (arnăutul, ghirca), cu noile rase de animale domestice (bovinele de stepă, oile țigăi cu lâna scurtă și fină etc.), întreținerea cirezilor de vite de stepă, construirea caselor într-o regiune despădurită, ariditățile și epizootiile frecvente. Analiza documentelor arată că inițial coloniștii germani dădeau prioritate cerealelor de primăvară (arnăut, ghirca, orz, ovăz, porumb). Implementarea noilor tehnologii în sectorul agrar s-a sincronizat cu trecerea treptată la cultivarea cerealelor de toamnă. Datele statistice și informația documentară ne permit să constatăm că la începutul anilor '70 ai secolului al XIX-lea cel mai înalt procentaj de tehnologie perfecționată se înregistra la țărani germani. Mijloacele tehnice ca plugul cu 3 brăzdare și semă-

nătoare începe să fie folosit din anii '60, iar semănătorile și secerătorile apar în gospodăriile germanilor în anii '70 ai secolului al XIX-lea, permițând cultivarea unor suprafețe mult mai mari de pământ și economisind material semincer, timp și forță de muncă. O schimbare reală în producția agricolă au adus-o mașinile de recoltat: vânturătorile, treierătorile și legătorile de snopi [66, p. 114-118]. Extinderea suprafețelor agricole, evoluția în domeniul agrotehnic, dar și posibilitatea de a comercializa produsele agricole au creat, începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, premise pentru transferarea accentului economic tot mai mult pe cultivarea grâului. Conform opiniei cercetătoarei U. Schmidt, de la finele secolului al XIX-lea se practica asolamentul cu 3 câmpuri, pe care se semăna: 1. porumb, floarea soarelui, 2. grâu de primăvară, orz, ovăz, plante oleaginoase, mai târziu soia, 3. grâu de toamnă [27, p. 176]. La începutul secolului al XX-lea, în localitățile germane se utiliza asolamentul cu patru câmpuri (țelină – cereale de toamnă – cartof – cereale de primăvară). După cum arată statisticile, o ocupație profitabilă a coloniștilor germani o constituia viticultura și vinificația, dar și deținerea plantațiilor de livezi, care aduceau un venit mai mare, în comparație cu plantele cerealiere, fiind destinate, în special, pentru comercializare. La finele secolului al XIX-lea sunt înființate asociații de vinificație în vederea sporirii eficienței acestei ramuri.

În primele decenii de trai în Basarabia, coloniștii germani au utilizat bovinele în calitate de vite de tracțiune, însă treptat au început să facă uz de cabaline în muncile agricole, ca și în țara lor de origine. Conform datelor de arhivă, în 1882, în județul Akkerman la 3361 (68,4 %) gospodării germane reveneau 26405 cabaline. O gospodărie poseda, în medie, 7,8 cabaline. În rândul etnicilor germani erau proprietari de pământ care se ocupau de creșterea cailor de prăsilă. La începutul anilor '80 ai secolului al XIX-lea, o bună parte din resursele funciare deținute de latifundiarii germani din județul Akkerman erau destinate creșterii cailor, prin urmare predominau suprafețele de pășune și fâneță. Spre exemplu, Friedrich Bodamer avea în posesie 1800 desetine, dintre care doar 500 desetine erau destinate culturilor agricole și era proprietarul a 148 cai. Pe locul doi se situa G. Gerstenberger cu 114 cai, deținând 1583 desetine, dintre care doar 350 desetine erau arabile. Urmau Adolf Hoffmann cu 81 de cai, care poseda 550 desetine și arenda 500 desetine, dintre care 30 erau folosite pentru semănături ș.a. [66, p. 124].

Disponând de resurse funciare importante pe care le-au obținut într-un timp relativ scurt, etnicii germani au sporit șeptelul, acordând o atenție deosebită vităritului productiv. Dacă inițial etnicii germani produceau carne și lapte pentru consumul propriu, atunci peste câteva decenii după fondarea coloniilor aceste produse erau destinate comercializării. Concomitent, sporește productivitatea vităritului, în Basarabia fiind aduse rase europene performante. Se obțin cantități importante de piei și lână, care erau utilizate în calitate de materie primă pentru industria ușoară.

Paragraful II este dedicat relațiilor agrare în localitățile populate de germani.

În **paragraful** *Relațiile agrare* sunt analizate drepturile, obligațiile și statutul de colonist, sunt examinate căile și mijloacele de formare a fondului funciar al etnicilor germani în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și după reforma agrară, sunt analizate așa procese social-economice ca vânzarea-cumpărarea terenurilor agricole, arenda pământului; este realizată o categorisire temeinică a impozitării în coloniile germane.

Majoritatea populației germane din Basarabia era organizată în obști sătești, ce reprezentau o colectivitate formată din familii individuale, stabilite pe un teritoriu – satul – care avea un hotar, unde imășurile, apele, pădurile erau stăpânite în devălmășie, iar individual (pe gospodării) – vatra de casă, ogrorul, fâneața. Coloniștii germani se divizau din punct de vedere al bunăstării sociale în cei ce dețineau gospodării și cei ce nu aveau gospodării. Cei cu gospodării dispuneau de pământ arabil, fâneață, curte, brațe de muncă, vite de tracțiune, inventarul agricol necesar în activitatea de producție. Un colonist fără gospodărie putea să dețină o casă și un lot mic pe lângă casă. Conform investigațiilor noastre, în 1827, în districtele Malojaroslawetz și Klöstitz, 318 (adică 16 %) din totalul de 1933 familii nu dispuneau de gospodării. Odată cu avansarea numerică a populației creștea ponderea familiilor fără pământ. În anii '60 ai secolului al XIX-lea, 2654 din 4936 familii (53%) nu aveau gospodării, adică nu dețineau terenuri agricole și fâneață [64, p. 39-40].

Promulgarea Regulamentului privind relațiile agrare ale coloniștilor regiunii Basarabia (1871) nu a condus la înzestrarea cu pământ a acelor germani care nu dețineau gospodării, dar a declanșat alte procese de ordin social-economic. Între deceniile șase și nouă ale secolului al XIX-lea au fost fondate 47 de localități în bază dearendă (în total, până în 1914 – 59). Un rol considerabil în achiziționarea terenurilor agricole și în întemeierea noilor așezări l-au jucat instituirea caselor sau băncilor de economii de voloste din 1866 și posibilitatea de a face împrumuturi din capitalul comunității. În aceste condiții, se creau tovărășii pentru achiziționarea terenurilor. În anii '80 ai secolului al XIX-lea a luat amploare procesul de cumpărare a pământului, iar între anii '80 și '90 existau deja 24 de localități fondate pe pământ cumpărat, în primul deceniu al secolului al XX-lea existând doar 13. După reforma lui Stolîpin (1906), proprietarii funciari au invadat piața cu oferte de comercializare a pământului. La începutul secolului al XX-lea, mijlocitorii apariției noilor așezări germane au fost, în special, speculanții, care procurau moșii și le vindeau la un preț mai mare unui grup de etnici germani. Acest proces nu s-a desfășurat sub auspiciile coloniilor primare sau ale autorităților, ci s-a bazat pe inițiativa proprie a unui grup de țărani germani. Totuși, respectiva posibilitate s-a dovedit a fi avantajoasă, punctul culminant fiind atins între 1910 și 1914, perioadă în care s-a cumpărat pământ pentru întemeierea a încă 22 sate germane.

Deși tentativele de limitare a activității economice ale germanilor din Rusia, după implementarea reformei lui Stolîpin, au fost contracarate grație concursului deputaților germani din дума imperială, totuși declanșarea Primului Război Mon-

dial a radicalizat poziția autorităților țariste față de germanii, turcii și austro-ungarii din Imperiu. Decretele-legi, aprobate de împărat la 2 februarie 1915 și 13 decembrie 1915, au condus la confiscarea proprietății imobiliare a germanilor basarabeni și la licitarea ei publică. Per total, conform cercetărilor noastre, Banca Țărănească a achiziționat: în județul Akkerman – 80361 desetine, Bender – 29487 desetine, Ismail – 47237 desetine, alte județe – 5092 desetine. Adăugând la aceste domenii suprafața fostelor colonii germane (135137 desetine), reiese că germanii au fost deposedați de 297314 desetine de pământ.

Paragraful 3 se întitulează *Activitatea industrială și comercial-bancară*. În primii ani după sosirea etnicilor germani în Basarabia, în economia lor meșteșugurile jucau un rol secundar. Pe lângă rotărie și fierărie, lăcătușeria, tâmplăria și croitoria erau meserii clasice în satele germane din Basarabia. Treptat, după volumul de producție anuală înregistrat, conchidem că marfa începe să fie produsă pentru a fi comercializată. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în unele localități germane, în primul rând, în Tarutino se atestă meșteșugari care lucrau la comandă, uneori cu materia primă a clientului. Pentru căruțele coloniștilor germani existau piețe de desfacere și în alte gubernii din sudul Rusiei [60, p. 138-139]. Spre finele secolului al XIX-lea au apărut întreprinderi industriale care utilizau mașini cu abur și muncitori salariați. Crește productivitatea muncii, unui lucrător revenindu-i mai multă producție și venituri mai mari, fapt ce contribuia la dezvoltarea economică a regiunii pe cale capitalistă. Astfel, s-au creat condiții pentru apariția unor elemente respective de suprastructură: bănci țărănești, institute de credit, societăți pe acțiuni, asociații agricole. Toate acestea s-au dezvoltat în strânsă conexiune cu ramurile industriei: construcția de care, de unelte agricole, fabrici textile, morăritul, industria de prelucrare a producției agricole. La confluența secolelor, fabrica „Karl Layhers Erben” din Sărata producea cca o treime din toate mașinile agricole din Basarabia.

Deși observată mai puțin, activitatea comercială era prezentă în cadrul comunității germanilor, ei aducându-și aportul lor la dezvoltarea relațiilor marfă-bani. Surplusurile de produse agrare erau realizate în cadrul târgurilor din Tarutino și Arțizul Vechi. În anii ‘70 ai secolului al XIX-lea, la iarmaroacele din Tarutino se vindeau, în medie, câte 150 mii puduri de cereale.

După implementarea reformei agrare, în fostele colonii germane s-au produs schimbări profunde, care au influențat benefic comerțul intern. Într-un ritm susținut se inaugura unități specializate de comerț, care acopereau necesitățile populației și aduceau profit întreprinzătorilor. În baza datelor de arhivă, am depistat că, în 1884, la Tarutino au fost înregistrate 186 de întreprinderi. Cu toate acestea, deși germanii au fost atrași în comerțul intern, el era controlat de către evrei sau alți cetățeni străini care, de obicei, făceau parte din gilda a II-a. Elucidarea participării germanilor în comerțul extern este dificilă, deoarece aceștia erau, în mare parte, furnizori, segmentul în cauză fiind dominat, de asemenea, de către negustorii evrei.

În concluzie menționăm că veniți din centrul Europei, coloniștii germani din Basarabia au transpus în practică nu modelul prusac, ci pe cel american de moder-

nizare a agriculturii. Acomodându-se foarte repede la condițiile locale de trai din Basarabia și practicând diverse ocupații (agrare, meșteșugărești, industriale, comerciale), etnicii germani au influențat pozitiv viața economică din sudul Basarabiei. Până la începutul secolului al XX-lea, guvernul țarist a susținut inițiativa privată a etnicilor germani, fenomen ce se înscria în politica de colonizare a Basarabiei cu diverse etnii. În timpul Primului Război Mondial, această minoritate a fost supusă unei politici de represiune în întreg Imperiul Rus, fiind expropriată.

Capitolul IV Evoluția cultural-spirituală abordează axele principale pe care s-a sprijinit cultura și întreaga spiritualitate germană: învățământul primar, cel secundar și religia. În măsura în care ne-au permis izvoarele sunt nuanțate alte elemente culturale prezente în cadrul comunității etnicilor germani din sudul Basarabiei: presa, producția literară și didactică, unele genuri ale artei, activitatea asociațiilor culturale. De asemenea, sunt reliefate tentativele de rusificare a școlilor germane și reacția, în acest sens, a etnicilor vizați.

Organizarea școlii germane din Basarabia are o istorie a ei proprie, diferită de cea a populației autohtone românești. Evoluția ei a depins de mersul întregului sistem administrativ al Imperiului Rus, în general, dar și al Basarabiei, în special. Apărută în condițiile unei autonomii administrative, școala parohială germană și-a conturat un profil unic, singular, de factură vestică în peisajul etnic din regiune. Apartenența confesională a etnicilor germani a determinat tendința spre școlarizare, inițiativa ridicării clădirilor cu menire socio-culturală venind din sânul comunității, care aloca bani pentru construcția școlilor și salarizarea învățătorilor. La coloniștii germani, de obicei, construcția școlilor anticipa edificarea bisericilor. Aflându-se într-o insuficiență acută de cadre pedagogice și fiind dirijate de parohiile, care le subvenționau, în școlile primare ale germanilor inițial predominau metodele de predare rudimentare. O perioadă îndelungată de timp, comunitatea rurală și biserica au sabotat introducerea în școli a unor manuale noi și a metodelor avansate de predare. Cu toate acestea, nivelul învățământului în școlile germane, care existau în fiecare localitate germană, era superior celui din școlile parohiale, care sporadic apăreau în diferite județe ale Basarabiei și alte regiuni ale Imperiului Rus.

Accelerarea vieții social-economice și necesitatea completării cu cadre didactice a școlilor primare parohiale, a determinat înființarea în 1844, grație capitalului testamentar al lui Christian Friedrich Werner, negustor din Württemberg, a Școlii Werner (Wernerschule) din Sărata. Aceasta a fost unica școală normală germană din Basarabia și una dintre primele școli centrale din sudul Rusiei, care pregătea învățători pentru școlile parohiale din colonii. Incipient, Școala Werner a avut o singură clasă, cu o perioadă de instruire de 4 ani, fiind împărțită într-un curs pregătit și unul complet. Spre finele perioadei vizate, în școală activau 4 clase de cultură generală și 2 pedagogice.

În afară de Școala Centrală Werner, pentru tinerii de origine germană au fost inaugurate și alte școli secundare. Eforturi în vederea încurajării învățământului secundar au cunoscut un avânt prin întemeierea în Tarutino a unei clase postșcolare

(1872–1892) prin intermediul învățătorului Christian Mauch și a primarului Ferdinand Krause. Ea a avut un mare impact nu doar în Tarutino, dar a depășit hotarele acestei localități. Aceste cursuri de perfecționare au pregătit terenul pentru viitoarele școli secundare: Gimnaziul evanghelic de băieți din Tarutino și Școala evanghelică de fete din Tarutino. Fiecare dintre școlile secundare enumerate își avea specificul ei. În timp ce Școala Centrală Werner accepta la studii doar băieți și îi pregătea pentru cariera de învățător, gimnaziul de băieți din Tarutino și-a propus facilitarea accesului absolvenților la instituțiile superioare, iar efectuarea studiilor la școala de fete era orientată spre exercitarea ulterior a funcției de învățătoare [61, p. 193].

În perioada post-reformă, autoritățile imperiale ruse tindeau să introducă în școlile germane limba rusă ca obiect de studiu, urmărindu-se scopul de încadrare a lor în sistemul de învățământ rus. Autoritățile ruse se amestecau mai lesne în sistemul de învățământ secundar, care printre altele, avea menirea de a pregăti cadre didactice pentru școlile primare. Astfel, în Școala Centrală Werner din Sărata și în alte instituții secundare de învățământ germane din Basarabia, autoritățile de stat au reușit să introducă mai multe obiecte cu predare în limba rusă de rând cu cele ținute în limba germană. Din 1891, 2/3 din obiectele de studii din școlile germane urmau să fie predate în limba rusă. De fapt, în multe sate intenția autorităților nu se realiza din cauza insuficienței de învățători. În scopul subordonării școlilor germane structurilor de stat din Basarabia au fost inaugurate și școli de zemstvă cu predare în limba rusă în fostele colonii germane. Către sfârșitul anului 1914, în localitățile germane din sudul Basarabiei funcționau 85 școli populare germane, iar din octombrie 1915 aceste școli au fost închise, inclusiv Școala Centrală Werner, invocându-se stare de război cu Puterile Centrale. Toți pedagogii de origine germană, în număr de 99 persoane, dintre care 7 de la Școala Centrală Werner, au fost concediați. Mulți dintre ei au fost înrolați în rândurile armatei țariste [6, p. 270-271]. Totuși, din raportul privind instituțiile de învățământ ale primei circumscripții Akkerman, datat cu anul 1916, se atestă funcționarea a 3 clase din 4 la Școala Centrală Werner. La secția pedagogică nu s-a înscris niciun elev.

În concluzie, menționăm că grație faptului că comunitatea germană acorda o atenție prioritară științei de carte și în pofida tentativelor de rusificare a școlilor germane, conform recensământului din 1897, printre reprezentanții acestei etnii au fost înregistrați cei mai puțini analfabeți. Într-o perioadă de 113 ani, germanii basarabeni cu pondere în agricultură nu puteau dispune de o prezență culturală de talia celei a germanilor din guberniile baltice. Însă beneficiind de privilegiile acordate de către guvernul țarist, ei și-au păstrat specificul etnic, identitatea națională și și-au perpetuat tradițiile grație instituțiilor de învățământ, libertății confesionale și utilizării limbii germane în efectuarea serviciului divin, presei de limbă germană din Imperiu, asociațiilor culturale.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Analiza complexă a materialului documentar de arhivă și a altor surse vizând istoria etnicilor germani din Basarabia în perioada anilor 1814–1917 generează o serie de concluzii la acest subiect.

1. În politica de repopulare a câmpiei Bugeacului cu imigrați, guvernul rus urmărea nu doar revalorificarea unui teritoriu rămas fără locuitori. El tindea să reducă capacitatea de rezistență a românilor moldoveni în fața politicii intense de rusificare a teritoriului anexat, dar și să pregătească o vitrină promoțională pentru populația din Balcani în perspectiva înaintării Imperiului Rus spre ținta mult râvnită a Constantinopolului. În această politică un rol semnificativ fusese rezervat agricultorilor din Europa Centrală, care aveau o capacitate deosebită de a se adapta rapid la noile condiții de viață. În scopul atragerii etnicilor germani să populeze câmpia Bugeacului, autoritățile imperiale ruse au utilizat practica Habsburgilor, a Prusiei, dar s-au ghidat și de experiența lor proprie. Petersburgul a acordat imigranților din Europa Centrală un statut special mai avantajos decât reprezentanților altor etnii, inclusiv celor veniți de la sud de Dunăre [72, p. 119-124].

2. Putem constata faptul că anexarea Basarabiei s-a produs pe fundalul unor evenimente și procese care au avut loc la hotarul secolelor XVIII–XIX în Europa. Mai întâi, o parte a statului polonez care în urma împărțirii lui a revenit Prusiei, a fost colonizat cu etnici germani cu puțin sau fără pământ la locul lor de baștină. Însă după restabilirea parțială a Poloniei, sub denumirea de Ducatul Varșoviei (în 1807) și deplasările pe teritoriul lui, inițial a trupelor napoleoniene, apoi ruse, coloniștii germani din această formațiune statală au ajuns într-o situație economică precară. Sub denumirea de germani „varșovieni” ei vor deveni primii candidați la titlul de coloniști din sudul Basarabiei, fiind urmași de agricultorii din alte state germane [72, p. 124-125].

3. Inițial, efectivul coloniștilor germani era, din punct de vedere social, omogen. Coloniștii veniți din Europa Centrală au primit în sudul Basarabiei câte un lot de pământ cu suprafața de 60 desetine, care era în proprietate veșnică a capului de familie, dar aparținea comunității rurale (mir). Treptat, din cauza sistemului de distribuire a fondului funciar din cadrul obștii pe gospodării indivizibile, se intensifică procesele de diferențiere socială din colonii. Unii membri ai obștii erau coloniști cu statut și pământ, alții, pe fundalul creșterii numărului populației, au fost nevoiți să arendeze terenuri pentru constituirea unor noi așezări [64, p. 39-40]. Obștea monitoriza acest proces, iar tendințele comunitare de creare a tovărășiilor de arendare și procurare a pământului iau amploare în special după reforma agrară privind coloniștii din 1871, dar mai cu seamă în primul deceniu al secolului al XX-lea, după lichidarea obștii în urma implementării reformei lui Stolîpin. Astfel, pe lângă cele 24 colonii fondate pe pământul statului, în intervalul studiat au mai fost înființate 125 localități germane. Totodată, din rândul germanilor s-au desprins mari proprietari funciari ca Gerstenberger, Renz, Hopp etc. care aveau, în virtutea cenzului de avere, acces în organele administrative din regiune [71, p. 165-174].

4. Sub aspect fiscal, deși au fost scutiți de impozite, după expirarea termenului de grație, coloniștii au devenit contribuabili. Guvernul, totuși, le-a amânat achitarea creditului pe care aceștia urmau să-l returneze. Cele mai împovărătoare s-au dovedit a fi prestațiile locale, care asigurau armata rusă de ocupație cu diverse servicii. Deși în urma reformei agrare din 1871, coloniștii au fost egalați, din punct de vedere juridic, cu alte categorii de țărani din Basarabia, aceștia, posedând cele mai mari loturi de pământ și beneficiind de înlesniri la achitarea taxei de răscumpărare, continuau să se bucure de succese notabile în activitatea lor economică.

Totuși, nu toate reformele îi favorizau pe foștii coloniști. Introducerea stagiului militar în 1874 a constituit un imbold pentru demararea procesului de emigrare peste hotare a etnicilor germani [69, p. 81].

5. Autoritățile imperiale ruse au invitat în Basarabia prioritar agricultorii cu experiență în vederea sporirii nivelului de creștere a plantelor și animalelor domestice din regiunea recent anexată, pentru a face din ea un pavilion expozițional în drumul Petersburgului spre strâmtori. Însă ajungând într-o regiune cu condiții naturale diferite de cele din patria lor de origine, coloniștii germani au preluat magistral practicile agricole ale românilor moldoveni. Analiza surselor demonstrează că procesele de modernizare la germani au decurs mai dinamic decât la alți etnici. Gospodăriile germane se evidențiau printr-un nivel de bunăstare mai înalt decât cele ale reprezentanților altor etnii, erau înzestrate cu tehnică agricolă, germanii aplicând metode mai avansate de prelucrare a pământului și de selecție la animale [66].

6. La nivel economic, traseul comunității germane n-a fost linear, ci unul în permanență ascendent. Dacă agricultura în localitățile germane, la etapa stabilirii în Basarabia, era orientată spre consum, atunci din a doua jumătate a secolului al XIX-lea apar posibilități de desfacere a surplusurilor de produse pe piață, de acumulare a capitalurilor. Ținând cont de roadele înregistrate în așezările germane și având în vedere că printre etnicii în cauză se evidențiază proprietari ai unor mari terenuri arabile – antreprenori de tip capitalist (Fr. Bodamer, G. Gerstenberger, A. Hoffmann, M. Krieger etc.), se cristalizează două categorii de cultivatori: unii antrenați în ramura cerealiară și alții – în viticultură. Același lucru reiese și din numărul mare de vite și cabaline, ceea ce ne face să concluzionăm că creșterea acestora reprezenta, de asemenea, unul din centrele de greutate ale agriculturii germane [66].

7. În baza analizei surselor de arhivă și a celor publicate, am depistat că, în scurtă vreme după statornicirea germanilor în Basarabia, în localitățile lor apar îndeletnicirile meșteșugărești clasice. Spiritul întreprinzător german s-a manifestat prin deschiderea atelierelor de încălțăminte, de croitorie, dogărie, construcție a carelor, fierăriilor etc. Către finele secolului al XIX-lea apar primele fabrici de tip capitalist cu muncă salarizată. Veriga forte a industriei germane de tip rural ținerea de morărit și producerea mașinilor agricole și a carelor, prin urmare se miza pe afaceri de interes mai larg. Un caz deosebit este cel al colonistului J. Höhn, care a pus bazele producției „plugului german basarabean” într-un atelier din Hoffnungstal, inaugurând ulterior o uzină de producere a plugurilor în Odesa. În industria textilă

s-au impus germanii veniți de peste hotarele Basarabiei. În linii mari, deși industria n-a jucat un rol primordial în localitățile germane ca agricultura, ea totuși a fost strâns legată de cerințele pieței, ținând pasul cu progresul tehnic în general [60, p. 139-140].

8. Treptat, etnicii germani au fost atrași în relațiile de piață, însă mai mult în calitate de consumatori, ei înșiși având o pondere neînsemnată în comerț. În localitățile germane, la nivel de unități ale comerțului permanent, se manevra cu capitaluri mari, însă proprietarii lor, în mare parte, erau evrei, locul dominant al germanilor fiind în activitățile meșteșugărești. În schimb, ei comercializau cereale și animale de tracțiune în cadrul târgurilor din Tarutino și Arțiz. Pe de altă parte, ei s-au impus pe piața de capital, înființând până la finele perioadei studiate 5 bănci, care efectuau transferuri bănești în toate orașele Imperiului Rus, dar și peste hotare, realizând operații financiare de toate tipurile.

9. Etnicii germani constituiau elementul cel mai instruit al țăranimii basarabene. Școala făcea parte din matricea culturală a reprezentanților acestei etnii. Școala germană a contribuit la adaptarea comunităților la condițiile sociale și politice foarte variate în care trăiau, ajutându-le în același timp să-și păstreze identitatea lingvistică și religioasă. În toate satele germane a ființat o comunitate educațională în cadrul căreia formarea și educarea permanentă a copiilor constituiau axele principale ale atitudinii civice. Se acorda o atenție sporită formării, modelării conștiinței colective și strict individuale a cetățenilor, procese ce se începeau în copilărie. Gradul înalt de consolidare și coeziune etnică la care s-a ajuns în mediul german rezidă în deschiderea școlilor și ridicarea bisericilor din mijloacele proprii, și în apariția, la inițiativa comunităților, a trei instituții de învățământ secundar [58; 59; 61].

10. Între stat și biserica protestantă a existat pe tot parcursul perioadei cercetate o contradicție dialectică în privința instruirii tinerei generații. Factorul religios a determinat specificul evoluției învățământului primar. Casele de rugăciuni și bisericile, fiind locuri atât de cult, dar și de instruire, au contribuit la creșterea prestigiului învățătorilor, care-l înlocuiau pe pastor și preluau, de multe ori, unele atribuții ale acestuia [62].

11. Deși, din punct de vedere etnic, germanii nu erau omogeni și vorbeau în câteva dialecte, totuși, grație integrității lingvistice și etnoculturale, aceștia au rezistat în fața politicii de rusificare promovată de guvern. La ei nu s-a devalorizat statutul limbii, culturii și tradițiilor și nu s-a reușit înglobarea rigidă a școlilor germane în sistemul școlar rus, deși în localitățile lor au fost deschise, către sfârșitul perioadei cercetate, câteva școli de zemstvă cu predare obligatorie în limba rusă. Politica guvernului rus față de școlile germane a evoluat de la neamestecul în procesul instructiv-educativ până la limitarea numărului disciplinelor cu predare în limba germană în școli. Contradicția dintre interesele țarismului, pe de o parte, de a unifica sistemul de învățământ din Basarabia cu cel din Imperiu și de rusificare a școli-

lor germane și interesele comunităților germane, pe de altă parte, a determinat eșecul politicii autorităților ruse [61, p. 192-194].

12. Declanșarea Primului Război Mondial a înrăutățit la maximum condițiile de existență a germanilor basarabeni. Punctul nevralgic în relațiile dintre reprezentanții acestei etnii și autoritățile imperiale ruse a fost adoptarea decretelor-legi din 2 februarie și 13 decembrie 1915 privind sistarea dreptului de proprietate funciară și a dreptului de exploatare a pământului pentru supușii austro-ungari, germani și turci, precum și supușii Rusiei de origine austriacă, ungară și germană în localitățile aflate în apropierea frontierelor Imperiului Rus. Cea mai mare parte a proprietăților etnicilor germani a fost înstrăinată prin intermediul administrației guberniale din Chișinău. De asemenea, băncile, unde pământurile lor erau ipotecate, le-au scos la licitație publică sub pretextul neachitării la timp a datoriilor. Un rol activ, în acest context, l-a jucat Banca Funciară Țărănească, care beneficia de prioritate în cumpărarea pământurilor, mai ales că la licitație cumpărătorii nu prea s-au prezentat, având în vedere situația instabilă a etnicilor germani.

Viața culturală și spirituală a germanilor a fost afectată de închiderea în 1915 a școlilor și interzicerea ofierii serviciului divin în limba germană. De asemenea, utilizarea limbii germane în public a fost prohibită, germanii fiind privați de dreptul la întruniri.

Deportarea în masă a germanilor în regiunile din estul Rusiei, preconizată pentru începutul anului 1917, a fost zădărnicită de colapsul Imperiului Rus [67, p. 54].

În urma rezultatelor obținute în prezentul demers științific înaintăm și unele **recomandări**:

1. Cercetările efectuate de noi la acest subiect demonstrează posibilitatea de a introduce în circuitul științific a unor noi informații importante referitoare la istoria spațiului dintre Prut și Nistru, din care considerente este recomandabil continuarea tematicii date prin elaborarea tezelor de magistru și a unor studii comparate, evidențiind diferite aspecte ale evoluției populației românești majoritare, dar și a minorităților naționale.

2. Analiza evoluției demografice, social-economice și cultural-spirituale a germanilor din Basarabia (1814–1917) va contribui la inițierea și întregirea unei baze de date pentru efectuarea unor studii comparative cu germanii din alte regiuni ale Imperiului Rus: regiunea Volgăi, sudul Rusiei, Siberia etc., dar și cu cei din regiunile românești: Bucovina, Transilvania și Dobrogea.

3. Materialele tezei pot servi drept suport teoretico-metodologic pentru specialiștii care se ocupă de istoria locală, completând lacuna existentă în istoriografia națională cu privire la istoria satelor fondate de etnicii germani în Basarabia.

4. În baza materialului arhivistic acumulat devine iminentă publicarea unei monografii științifice la tema de cercetare, prin extinderea cadrului cronologic până în 1940.

Bibliografia autoreferatului

În limba română:

1. Arbure Z. Basarabia în secolul al XIX-lea. București: Institutul de Arte Grafice „Carol Gobl”, 1898. 790 p.
2. Boldur Al. Istoria Basarabiei, București: Editura Victor Frunză, 1992. 544 p.
3. Cazacu P. Moldova dintre Prut și Nistru 1812–1918, Chișinău: Știința, 1992. 445 p.
4. Ciobanu Șt. Basarabia. Chișinău: Universitas, 1993. 450 p.
5. Fassel L. O istorie de 126 ani: germanii din Basarabia. În: Patrimoniul, Chișinău, 1991, № 3, p. 15-26.
6. Furtună A., Furtună P. Din istoria învățământului german în Basarabia. Școala Centrală Sarata Werner (1842–1917). În: Pergament, Chișinău, 2001, vol. II (1999), 263-273.
7. Gumenâi I. Comunitățile romano-catolice, protestante și lipovenesti din Basarabia în secolul al XIX-lea. Chișinău: Institutul de Studii Enciclopedice, 2013. 283 p.
8. Guz S. Situația coloniștilor germani în timpul aplicării reformei agrare din 1918-1920 în Basarabia. În: Revista de istorie a Moldovei, 1 (25), Chișinău, 1996, p. 47-53.
9. Marian L. Coloniștii nemți din Basarabia: considerații istorice, politice și etnografice. București: Tipogr. „Providența”, 1920. 24 p.
10. Neamțu A. Considerații asupra învățământului primar din coloniile germane de pe teritoriul Basarabiei (1812–1914). În: Revista de Istorie a Moldovei. Chișinău, 1997, nr. 1-2, p. 48-56.
11. Nistor I. Istoria Basarabiei. Chișinău: Cartea moldovenească, 1991. 295 p.
12. Văratec V. Politica Rusiei față de germanii Basarabeni în 1914-1915. În: Revista istorică. Tom. IV. Nr. 9-10, septembrie – octombrie 1993, p. 879-886.

În limba germană:

13. Baumgärtner R. Deutsche Bauernleistung am Schwarzen Meer. În: Heimatkalender der Bessarabiendeutschen. Hannover, 1973, p. 30-34.
14. Becker J. Bessarabien und sein Deutschtum, Bietigheim/Württemberg: Edward Krug, 1966. 208 p.
15. Fassel L. Das deutsche Schulwesen in Bessarabien (1812–1940). Eine komparativ-historische und sozio-kulturelle Untersuchung. München: Südostdeutsches Kulturwerk, 2000. 245 p.
16. Häfner H. Lebensraum Bessarabien. În: Heimatkalender der Bessarabiendeutschen. Hannover, 1983, p. 30-72.
17. Häfner H. Handwerk, Gewerbe und Industrie in Bessarabien. În: Heimatkalender der Bessarabiendeutschen. Hannover, 1980, p. 66-92.
18. Häfner H. Kolonistenland. În: Heimatkalender der Bessarabiendeutschen. Hannover, 1977, p. 22-42.

19. Häfner H. Die Selbstverwaltung der Bessarabiendeutschen in Russland und Rumänien. În: Heimatkalender der Bessarabiendeutschen. Hannover, 1976, p. 78-99.
20. Hausleitner M. Deutsche und Juden in Bessarabien 1814–1941. Zur Minderheitspolitik Russlands und Großrumäniens. München: IKGs Verlag, 2005. 255 p.
21. Heer E. Aus der Arbeit der bessarabischen Volksschulen während unserer 125 jährigen Siedlungszeit. În: Heimatkalender der Bessarabiendeutschen. Hannover, 1984, p. 101-111.
22. Kotzian O. Die Umsiedler. München: Langen-Mueller Verlag, 2005. 384 p.
23. Kern A. Heimatbuch der Bessarabiendeutschen. Hannover: Selbstverlag des Hilfskomitees der evang.-luth. Kirche aus Bessarabien e. V., 1976. 645 p.
24. Necker Chr. Geldinstitute und Geldgeber in Bessarabien. În: Heimatkalender der Bessarabiendeutschen, 1978, p. 82-85.
25. Ottmar E. Von den Schwaben in Bessarabien. În: Heimatkalender der Bessarabiendeutschen. Hannover, 1986, p. 39-42.
26. Schlarb C. Tradition im Wandel. Die evangelisch-lutherischen Gemeinden in Bessarabien 1814-1940. Köln: Böhlau-Verlag GmbH, 2007. 669 p.
27. Schmidt U. Bessarabien. Deutsche Kolonisten am Schwarzen Meer. Potsdam: Deutsches Kulturorum östliches Europa, 2008, 420 p.
28. Seitz E. Die Zwischenstation Polen unserer Auswanderer-Vorfahren. În: Heimatkalender der Bessarabiendeutschen, Hannover, 1980, p. 28-43.
29. Stumpp K. Die Auswanderung aus Deutschland nach Rußland in den Jahren 1763 bis 1862, Stuttgart: Amerikanischer historischer Verein de Deutschen aus Rußland, 1978.1018 p.
30. Ziebart A. Arzis Bessarabien. Blick auf 150 Jahre Kolonistenleben und-schicksal 1816–1966. Ludwigsburg: Selbstverlag des Verfassers, 1966. 381 p.

În limba rusă:

31. Анцупов И. А. Аграрные отношения на юге Бессарабии (1812–1870 гг.). Кишинев: Штиинца, 1978. 236 с.
32. Батюшков П. Бессарабия. Историческое описание. Санкт-Петербург: Типогр. „Общественная польза”, 1892. 322 с.
33. Велицын А. А. Немцы в России. Очерки исторического развития и настоящего положения немецких колоний на Юге и Востоке России. Санкт-Петербург: Изд. „Русский Вестник”, 1893. 282 с.
34. Гросул Я. Крестьяне Бессарабии (1812–1861). Кишинев: Госуд. издательство Молдавии, 1956. 299 с.
35. Журнал Министерства государственных имуществ, Санкт-Петербург, 1864, ч. 86.
36. Заботкин Н. Д. Мирное завоевание немцами Южной Бессарабии. Аккерман, 1910. 30 с.

37. Защук А. Материалы для географии и статистики России. Бессарабская область. Санкт-Петербург, часть I, 1862. 552 с.
38. Зеленчук В. С. Население Бессарабии и Поднестровья в XIX в., Кишинев: Штиинца, 1979. 282 с.
39. Кабузан В. М. Народонаселение Бессарабской области и левобережных районов Приднестровья (конец XVIII – первая половина XIX в). Кишинев: Штиинца, 1974. 158 с.
40. Кадол А. Н. „Немецкий вопрос” в России в проекте имперского национализма, 1914 – 1917 гг. În: Политическое насилие в исторической памяти России и Германии: сборник научных статей. Серия: Германские исследования в Сибири. Вып. 5. – Кемерово: Кузбассвузиздан, 2007, с. 122-130.
41. Каменский П. В. Вопрос или недоразумение? М., 1895. 136 с.
42. Кеппен П. Об этнографической карте Европейской России. Санкт-Петербург: Изд. Русского Геогр. Общества, 1852. 77 с.
43. Кишиневскія Епархіальныя Ведомости. Кишинев, 1895.
44. Клаус А. Наши колонии. СПб.: Типогр. В. В. Нусвальта, 1869. 516 с.
45. Линдеман К. Прекращение землевладения и землепользования поселян собственников. Указы 2 февраля и 13 декабря 1915 г.; 10, 15 июля и 19 августа 1916 г. и их влияние на экономическое состояние Южной России. Москва: Типогр. К. Л. Меньшова, 1917. 384 с.
46. Лиценбергер О. Католические корни бессарабской немецкой лютеранской колонии Сарата и ее основатель патер Игнатий Линдль. În: *Analecta catholica*. Vol. III, Chişinău, 2008, p. 313-327.
47. Лиценбергер О. Красна – первая католическая колония в Бессарабии. În: *Analecta catholica*. Vol. III, Chişinău, 2008, p. 299-313.
48. Лиценбергер О. Немцы-католики Бессарабии и Приднестровья в XIX веке и создание Тираспольской римско-католической епархии. În: *Analecta catholica*. Vol. III, Chişinău, 2007, p. 39-64.
49. Лиценбергер О.А. Евангелическо-лютеранская церковь в Российской истории (XVI–XX вв.). М.: Фонд „Лютеранское культурное наследие”, 2004. 544 с.
50. Лиценбергер О.А. Римско-католическая Церковь в России: история и правовое положение. Саратов: Поволжская Академия государственной службы, 2001. 364 с.
51. Могилянский Н. К. Материалы для географии и статистики Бессарабии. Кишинев: Издание стат. отдела Бессарабской Земской Управы, 1913. 142 с.
52. Нелипович С. Г. Источники по истории немецких колонистов России в годы Первой мировой войны (обзор документов Российского государственного военно-исторического архива). În: Российские немцы. Историография и источниковедение. Материалы международной научной конференции. Анапа, 4–9 сентября 1996 г. М.: „Готика”, 1997, 106-117.

53. Первая всеобщая перепись населения Российской Империи 1897 г. Том III. Санкт- Петербург: Издание Центрального Статистического Комитета Министерства Внутренних Дел, 1905. XXIII + 254 с.
54. Черказьянова И. В. История школы российских немцев XIX – начала XX в. в терминах и понятиях. În: Вестн. Челяб. гос. ун-та, 2008. 18 (119), История. Вып. 25, с. 38-46.
55. Штах Я. Очерки из истории и современной жизни южнорусских колонистов. М.: Товарищество Типографии А. И. Мамонтова , 1916. 266 с.
56. Щербинина О. В. Критика современной западногерманской буржуазной историографии истории Молдавии, Кишинев: Штиинца, 1984. 120 с.

LUCRĂRI ȘTIINȚIFICE PUBLICATE LA TEMA TEZEI (lista selectivă):

1. în reviste din Registrul Național al revistelor de profil

Categoria B

57. Chirtoagă V., Chirtoagă I. Evoluția etnodemografică a populației Basarabiei de Sud în primele decenii ale sec. al XIX-lea. În: Tyragetia: Anuarul Muzeului Național de Istorie a Moldovei, vol. 9, Chișinău, 2000, p. 229-236 (0,6 c.a.). ISBN 9975-9667-2-1.
58. Chirtoagă V. Învățământul în colonia germană Arțiz în sec. XIX – începutul sec. XX. În: Tyragetia: Anuarul Muzeului Național de Istorie a Moldovei, vol. 12, Chișinău, 2003, p. 175-180 (0,4 c.a.). ISBN 9975-9667-2-1.
59. Chirtoagă V. Învățământul secundar în coloniile germane din Basarabia. În: Tyragetia: Anuarul Muzeului Național de Istorie a Moldovei, vol. 13, Chișinău, 2004, p. 139-142 (0,3 c.a.). ISBN 9975-9667-2-1.

Categoria C

60. Chirtoagă V. Considerații privind activitatea meșteșugărească și industrială în localitățile germane din Basarabia în sec. XIX – înc. sec. XX. În: Revista de Etnologie și Culturologie, vol. 1. Chișinău, 2006, p. 138-140 (0,3 c.a.). ISBN 1857-2049.
61. Chirtoagă V. Considerații privind învățământul în localitățile etnicilor germani din Basarabia în sec. XIX – înc. sec. XX. În: Revista de Etnologie și Culturologie, vol. 2. Chișinău, 2007, p. 191-194 (0,3 c.a.). ISBN 1857-2049.
62. Chirtoagă V. Considerații privind viața religioasă în localitățile etnicilor germani din Basarabia în sec. XIX – înc. sec. XX. În: Revista de Etnologie și Culturologie, vol. 3. Chișinău, 2008, p. 150-153 (0,3 c.a.). ISBN 1857-2049.
63. Chirtoagă V. Unele considerații privind evoluția culturii în localitățile etnicilor germani din Basarabia în sec. XIX – înc. sec. XX. În: Revista de Etnologie și Culturologie, vol. 4. Chișinău, 2008, p. 95-98 (0,3 c.a.). ISBN 1857-2049.

64. Chirtoagă V. Considerații privind evoluția socială în coloniile germane din sudul Basarabiei în perioada 1814–1971. În: *Revista de Etnologie și Culturologie*, vol. 7, Chișinău, 2010, p. 38-41 (0,3 c.a.). ISBN 1857-2049.

2. Articole în culegeri științifice

65. Chirtoagă V., Chirtoagă I. Politica autorităților ruse de colonizare a sudului Basarabiei (1809-1820). În: *Basarabia 1812: problemă națională, implicații internaționale*. București: Editura Academiei Române, 2014, p. 401-417 (1,0 c.a.). ISBN 978-973-27-2397-5.

66. Chirtoagă V. Evoluția agriculturii în localitățile cu populație germană din Basarabia în secolul al XIX-lea. În: *Buletin științific al tinerilor istorici*. Vol. 1 (6). Chișinău, 2012, p. 114-130 (1,0 c.a.). ISBN 978-9975-4387-0-4.

3. Materiale/ teze la forurile științifice

67. Chirtoagă V. Considerații privind situația germanilor basarabeni în timpul Primului Război Mondial. În: *Probleme actuale ale arheologiei, etnologiei și studiului artelor*. Ediția a VI-a. Rezumatele comunicărilor. Chișinău, 2014, p. 54 (0,1 c.a.). ISBN 978-9975-115-35-3.

68. Chirtoagă V., Chirtoagă I. Evoluția populației din coloniile germane din Basarabia până la mijlocul sec. al XIX-lea. În: *Symposia professorum, ULIM: Ser. Istorie*, Chișinău, 1999, p. 33-34 (0,1 c.a.). ISBN 9975-934-24-2.

4. Articole în alte reviste științifice

69. Chirtoagă V. Formarea coloniilor germane în Basarabia în perioada 1814-1918. În: *Anuarul Institutului de Cercetări Interetnice*, vol. 5, 2004, p. 78-82 (0,4 c.a.). ISBN 978-9975-9775-5-5.

70. Chirtoagă V. Evoluția demografică a populației germane în Basarabia în perioada 1814-1918. În: *Anuarul Institutului de Cercetări Interetnice*, vol. 6. Chișinău, 2006, p. 65-69 (0,4 c.a.). ISBN 978-9975-9775-5-5.

71. Chirtoagă V. Fondarea localităților germane din Basarabia în a II-a jumătate a sec. XIX-înc. sec XX. În: *Destin Românesc*. Chișinău, 2008, nr. 2-3, p. 164-176 (0,8 c.a.). ISSN 1857-1964.

72. Chirtoagă V. Colonizarea Basarabiei de Sud cu germani la înc. sec. XIX: premise, obiective, etape. În: *Destin Românesc*, nr. 1. Chișinău, 2010, p. 119-129 (0,8 c.a.). ISSN 1857-1964.

ADNOTARE

Chirtoagă Valentina, Etnicii germani din Basarabia: evoluție demografică, social-economică și cultural-spirituală (1814–1917), teză de doctor în istorie, Chișinău, 2018.

Structura tezei: introducere, patru capitole, concluzii generale și recomandări, 3 anexe, bibliografie din 288 de titluri, 154 de pagini text de bază.

Cuvinte cheie: Basarabia, colonist, fond funciar, impozit,arendă, proprietate, învățământ primar, învățământ secundar, parohie, luteran, catolic.

Domeniul de studiu: 611.02 – Istoria românilor (pe perioade).

Scopul cercetării constă în elucidarea obiectivă a constituirii, evoluției și consolidării comunității germane din Basarabia în perioada 1814-1917.

Obiectivele cercetării: 1) expunerea gradului de cercetare a problemei; 2) analiza cauzelor și itinerariilor colonizării Basarabiei cu germani; 3) cercetarea evoluției demografice a populației germane în perioada 1814-1917; 4) examinarea organizării administrativ-teritoriale în localitățile germane până în 1871 și în perioada post-reformă; 5) elucidarea dezvoltării agriculturii la germanii basarabeni; 6) reliefaarea specificului relațiilor agrare în localitățile germane până în 1871 și în perioada post-reformă; 7) investigarea activității industriale și comercial-bancare la germanii din Basarabia; 8) analiza constituirii și afirmării învățământului primar și secundar în localitățile germane în raport cu politicile țariste; 9) identificarea particularităților evoluției vieții cultural-spirituale a germanilor basarabeni.

Noutatea și originalitatea științifică constă în investigarea complexă a evoluției demografice, social-economice și cultural-spirituale în localitățile germanilor în perioada administrației imperiale ruse atât în baza surselor publicate, cât și a unui substanțial material arhivistic.

Problema științifică importantă soluționată constă în elucidarea evoluției comunității germane din Basarabia în perioada 1814–1917, fapt care a condus la aprecierea obiectivă a rolului acestei minorități etnice în dezvoltarea economică, socială și cultural-spirituală a sudului regiunii date.

Semnificația teoretică rezultă din originalitatea acesteia și se exprimă în argumentarea științifică a rezultatelor și concluziilor obținute în cadrul investigației problemei propuse. Studiul oferă științei istorice un model teoretic de cercetare a evoluției unei minorități etnice care a conviețuit într-un mediu diferit de cel din patria de origine. Rezultatele obținute vor contribui la includerea în circuitul științific a unor date și viziuni noi referitoare la evoluția demografică, social-economică și cultural-spirituală în localitățile germane în raport cu politicile administrației țariste în Basarabia în anii 1814–1917.

Valoarea aplicativă a tezei. Teza cuprinde un material factologic substanțial și documentat, care poate fi valorificat în scopuri multiple (educative, didactice, instructive, cognitive). Studiul este util pentru elaborarea, reevaluarea și completarea unor lucrări de sinteză, a unor cursuri ce țin de evoluția minorităților etnice din Basarabia în perioada țaristă. Cercetătorii etnologi, interesați de acest domeniu, pot găsi informații utile, ce au fost sistematizate în baza documentelor de arhivă și a studiilor elaborate privind contextul istoric în care a evoluat comunitatea dată pe parcursul a peste 100 de ani.

Implementarea rezultatelor științifice: rezultatele științifice au fost implementate prin publicarea a 19 lucrări științifice și prin participarea la două proiecte științifice naționale vizând minoritățile etnice din Republica Moldova.

АННОТАЦИЯ

КИРТОАГЭ Валентина, Этнические немцы Бессарабии: демографическая, социально-экономическая и культурно-духовная эволюция (1814–1917). Диссертация на соискание ученой степени доктора исторических наук, Кишинэу, 2018.

Структура диссертации: введение, четыре главы, основные выводы и рекомендации, 3 приложения, библиография из 288 наименований, 154 страницы основного текста.

Ключевые слова: Бессарабия, колонист, земельный фонд, налог, аренда, собственность, начальное образование, среднее образование, приход, лютеранин, католик.

Область научного исследования: 611.02 – История Румын (по периодам)

Цель работы состоит в объективном освещении формирования, эволюции и консолидации немецкой общины в Бессарабии в 1814–1917 гг.

Задачи исследования: 1) изображение степени изученности проблемы; 2) анализ причин и путей колонизации Бессарабии немцами; 3) исследование демографического развития немецкого населения в 1814–1917 гг.; 4) рассмотрение административно-территориальной организации немецких населенных пунктов до 1871 года и в послереформенный период; 5) отражение развития сельского хозяйства у бессарабских немцев; 6) отображение специфики аграрных отношений в немецких поселениях до 1871 года и в послереформенный период; 7) исследование промышленной, коммерческой и банковской деятельности немцев в Бессарабии; 8) анализ организации и утверждения начального и среднего образования в немецких населенных пунктах в соответствии с царской политикой; 9) выявление особенностей развития культурно-духовной жизни бессарабских немцев.

Новизна и научная оригинальность работы заключается в комплексном изучении демографической, социально-экономической и культурно-духовной эволюции в немецких поселениях в период Российской имперской администрации на основе опубликованных источников и существенного архивного материала.

Важная решенная научная задача состоит в выявлении эволюции немецкой общины Бессарабии в 1814–1917 гг., что привело к объективной оценке роли этого этнического меньшинства в экономическом, социальном и культурно-духовном развитии юга данного региона.

Теоретическая значимость исследования обусловлено его оригинальностью и выражается в научной аргументации результатов и выводах, полученных при исследовании данной проблемы. Диссертация представляет исторической науке теоретическую модель исследования эволюции этнического меньшинства, проживающего в среде отличной от страны происхождения. Полученные результаты будут способствовать введению в научный оборот новых данных и концепций, относящихся к демографической, социально-экономической и культурно-духовной эволюции в немецких поселениях в соответствии с царской политикой в Бессарабии в 1814–1917 гг.

Практическая значимость. Диссертация включает существенный и документированный фактический материал, который может быть использован в образовательных, дидактических, воспитательных и когнитивных целях. Исследование необходимо для разработки, переоценки и дополнения комплексных работ, дисциплин, связанных с эволюцией этнических меньшинств в Бессарабии в царский период. Этнологи, занимающиеся данной областью, могут найти полезную информацию, которая была систематизирована на основе архивных документов и исследований исторического контекста, в котором развивалось общество на протяжении столетия.

Внедрение научных результатов: результаты исследования отражены в 19 научных публикациях и участии в двух национальных научных проектах, направленных на изучение этнических меньшинств Республики Молдова.

ANNOTATION

CHIRTOAGA Valentina, Ethnic Germans from Bessarabia: demographic, socio-economic, cultural and spiritual evolution (1814–1917), thesis for the degree of Doctor in History, Chishinau, 2018.

Structure of the thesis: introduction, four chapters, conclusions and recommendations, 3 annexes, bibliography of 288 names, 154 pages of base text.

Key words: Bessarabia, colonist, land resources, tax, land rent, property, primary education, secondary education, parish, Lutheran, Catholic.

Field of scientific research: the modern history of Romanians (according to time periods) .

The goal of the research is the unbiased coverage of establishment and consolidation of the German community in Bessarabia during 1814–1917.

The objectives of the research: 1) to reveal the level of the research of this problem; 2) to analyze the causes and the ways of colonization of Bessarabia with Germans; 3) to investigate the demographic evolution of the German population during 1814-1917; 4) to examine the administrative-territorial organization in the German settlements during 1814–1871 and after the reform's period of time; 5) to elucidate the development of the agriculture in German localities; 6) to outline the specifics of agrarian relations until 1871 and after the reform's period; 7) to investigate the industrial, commercial and banking activities of Bessarabian Germans; 8) to analyze the establishment and affirmation of the primary and secondary education in the German settlements and the influence of tsarist policies on them; 9) to outline the peculiarities of the evolution of cultural and spiritual life of Bessarabian Germans.

Scientific novelty and originality of the research consists in the complex investigation of the demographic, socio-economic, cultural and spiritual evolution in the German settlements of Bessarabia during the Russian imperial administration on the basis of published sources and a substantial archival material.

The main resolved scientific problem is the elucidation of the evolution of the German community in Bessarabia during 1814-1917, which resulted in the objective assessment of the role of this ethnic minority in the development of the southern part of this region.

Theoretical value of the study is due to its originality and expressed in the scientific argumentation of the results and conclusions, obtained for researching of this problem. For historical science this thesis presents theoretical model for investigation of the evolution of an ethnic minority living in an environment distinct from the origin country. The obtained results will facilitate the introduction of new data and concepts relative to the demographic, socio-economic and cultural-spiritual evolution in German settlements in accordance with tsarist policy in Bessarabia in 1814–1917.

Practical significance. The thesis includes substantial and documented factual material that can be used for educational, didactic and cognitive purposes. The study is necessary for the development, re-evaluation and supplementation of complex works, disciplines related to the evolution of ethnic minorities in Bessarabia during the tsarist period. Ethnologists working in this field could find useful information, that was systematized on the basis of archival documents and studies of the historical context in which a community developed over a whole century.

Implementation of scientific results: The results of this research were reflected in 19 scientific publications and participation in two national scientific projects, aimed at studying of the ethnic minorities of the Republic of Moldova.

CHIRTOAGĂ VALENTINA

**ETNICII GERMANI DIN BASARABIA:
EVOLUȚIE DEMOGRAFICĂ, SOCIAL-ECONOMICĂ
ȘI CULTURAL-SPIRITUALĂ (1814–1917)**

Specialitatea: 611.02 - Istoria Românilor (pe perioade)

Autoreferatul tezei de doctor în istorie

Aprobat spre tipar:

Formatul hârtiei 60 × 84 1/16

Hârtie ofset. Tipar ofset.

Tiraj 50 ex.

Coli de tipar: 2,4

Comanda nr.

Centrul Editorial-Poligrafic al USM
str. A. Mateevici, 60, Chișinău, MD-2016